

ОПТИМАЛЬНИЙ РІВЕНЬ КОНЦЕНТРАЦІЇ ЯК ЧИННИК
ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У
ПІДПРИЄМСТВАХ РІЗНИХ НАПРЯМІВ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В РЕГІОНІ

Виявлено особливості впливу напрямку спеціалізації підприємств на матеріально-речовий і результативний складники й на економічну ефективність інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільгосп підприємствах.

Ключові слова: спеціалізація, концентрація, інтенсифікація, земельні ресурси, сільськогосподарські підприємства.

The detected features of influence the direction of specialization of enterprises on material and result components and economic efficiency of intensification of land resources use in the agricultural enterprises.

Key words: specialization, concentration, intensification, land resources agricultural enterprises.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із чинників послідовної інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах різних напрямів спеціалізації має бути формування оптимальних рівнів концентрації сільгоспугідь. Про те, що збільшення розмірів підприємств завдяки надконцентрації земельних ресурсів не може бути безмежним, оскільки на певному етапі виникне ряд проблем, що істотно впливають на їхню діяльність, [1, 2, 3] певною мірою свідчить значне погіршення фінансово-економічного деяких великих аграрних та агропромислових компаній, які через сукупність таких причин стали збитковими або взагалі збанкрутували [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній літературі є різні розрахунки оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств за показниками земельних наділів. Частіше всього оптимальними вважають підприємства, що мають 3 тис. га с.-г. угідь і більше [5]. Вищої ефективності досягають підприємства усіх природно-економічних зон, які мають у використанні 2-4 тис. га ріллі. Високої ефективності досягають невеликі підприємства до 250 га і надвеликі 6-8 тисяч [6]. Наводять й інші розрахунки, зокрема, найвищу ефективність забезпечують сільгосп підприємства з площею понад 5 тис. га угідь, а з менші за 2 тис. га угідь розміри погіршують рентабельність ведення сучасного екологічного виробництва, яке об'єктивно має поєднувати рослинництво з тваринництвом [7]. Віддаючи перевагу великотоварним агроструктурам, учені підкреслюють, що вони можуть функціонувати й навіть співпрацювати поряд з малими й середніми, головне - досягти оптимального їх співвідношення, яке не є сталим і змінюється з розвитком продуктивних сил.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на певні наукові напрацювання з вивчення впливу спеціалізації на інтенсифікацію використання земельних ресурсів, питання прояву цього

Управління бізнесом і соціальним прогресом у регіоні

впливу на регіональному рівні й визначення оптимального рівня концентрації угідь залишається актуальним й потребує поглибленого дослідження.

Мета статті - дослідити вплив напрямку спеціалізації на сахзні складники інтенсифікації використання земельних ресурсів і визначити оптимальний рівень концентрації угідь у сільськогосподарських підприємствах регіону.

Виклад основних результатів дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Перший етап дослідження полягав у вивченні впливу напрямку спеціалізації підприємств на різні складники інтенсифікації використання земельних ресурсів.

Таблиця 1

Вплив напрямку спеціалізації на матеріально-речовий складник інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2014 р.

Показники	Групи підприємств за напрямками спеціалізації					
	зерновий	олійний	молочний	зерново-олійний	молочно-зерновий	інші
Кількість підприємств	248	146	7	59	30	15
Ступінь розораності, %	98,3	98,2	79,6	95,7	98,2	76,3
Припадає на одного працівника, га: с.-г. угідь	68,3	81,0	26,1	26,9	41,9	21,1
ріллі	67,1	79,5	20,7	25,7	41,1	16,1
Припадає на 1 га с.-г. угідь: виробничих витрат, грн	5335	5593	10075	8983	7023	12568
поточних витрат, грн	4972	5223	9558	8550	6570	11780
Припадає на 1 га ріллі в рослинництві, грн: виробничих витрат	5148	5561	5573	5426	5567	14667
поточних витрат	4788	5187	5279	5076	5164	13767
витрат на мінеральні добрива	778	888	452	648	724	610
Виробничі витрати на 1 га посіву, грн: зернових	Г 5006	4998	4440	5124	5130	5866
соняшнику	5674	6223	3746	5401	6148	7108
картоплі	5400	17500	-	31700	26133	12220
цукрових буряків	10760	10634	13306	19087	13966	-

Джерело: авторські розрахунки на основі даних форми 50 с.-г.

Для цього спочатку здійснено групування сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону, а саме Харківської області за напрямком спеціалізації для визначення його впливу на матеріально-речовий складник інтенсифікації використання земельних ресурсів (табл. 1).

Як свідчать наведені дані, серед усіх сформованих груп підприємств істотно вирізняється категорія «інші підприємства», у яких був найнижчий ступінь розораності (76,3%), найнижчі показники землезабезпеченості (21,1 га с.-г. угідь на 1 працівника), найвищі показники виробничих витрат на

Управління бізнесом і соціальним прогресом у регіоні

1 га с.-г. угідь (12568 грн), зокрема в рослинництві (14667 грн), у тому числі на 1га посіву зернових - 5866 грн, соняшника - 7108 грн. Якщо не враховувати цих підприємств, то найнижчий ступінь розораності (79,6 %) був у підприємствах молочного напрямку спеціалізації, а найвищим (98,3 %) він був у підприємствах зернового напрямку. Показники землезабезпеченості найвищими виявилися в підприємствах олійного напрямку (81 га с.-г. угідь на 1 працівника), а найнижчими - в підприємствах молочного виробничого напрямку (26,1 га с.-г. угідь на 1 працівника). Як і слід було очікувати, найбільші виробничі витрати на 1 га с.-г. угідь спостерігалися в підприємствах молочного напрямку (10075 грн), у тому числі поточні витрати - 9558 грн, другу позицію займали підприємства зерново-олійного напрямку (відповідно 8983 і 8550 грн), третю - молочно-зернового (відповідно 7023 і 6570 грн), останню - зернового напрямку (відповідно 5148 і 4788 грн). В агрохімічний напрям інтенсифікації використання земельних ресурсів найбільше вкладали підприємства олійного напрямку (витрати на мінеральні добрива становили 888 грн/га чи 16,0 % від виробничих витрат), дещо менше - зернового напрямку (витрати на мінеральні добрива становили 778 грн/га чи 15.1 % від виробничих витрат).

Показово, що витрати на 1 га посіву зернових були найбільшими в інших підприємствах (5866 грн), дещо нижчими й приблизно однаковими в підприємствах молочно-зернового (5130 грн) та зерново-олійного напрямку (5124 грн), а в підприємствах зернового напрямку, як не дивно, вони становили 5006 грн. За вирощування соняшника найбільше на 1 га витрачали, знову-таки, інші підприємства (7108 грн), дещо менше - підприємства олійного (6223 грн) та молочно-зернового напрямку (6148 грн), а найменше - підприємства молочного напрямку (3746 грн). Результатом цього стало формування найбільшої врожайності соняшника в інших підприємствах (39 ц/га), дещо меншої - в підприємствах олійного (29,0 ц/га) та зернового напрямку (28,6 ц/га), а найменшої - у підприємствах молочного напрямку (21,1 ц/га)(табл. 2).

Аналогічну ситуацію спостерігаємо й у формуванні врожайності зернових, зокрема, найвищою вона виявилася в інших підприємствах - 60.2 ц/га, дещо нижчою й приблизно однаковою - в підприємствах зерново-олійного (48,4 ц/га) та молочно-зернового напрямку (47,7 ц/га), а в підприємствах зернового напрямку вона становила 47,1 ц/га. Урожайність цукрових буряків і картоплі найвищою була в підприємствах молочно-зернового напрямку (відповідно 472,0 і 173,7 ц/га). Як і слід було очікувати, за виробництвом приросту ж. м. ВРХ і молока на 100 га с.-г. угідь першість тримали підприємства молочного напрямку, де ці показники становили відповідно 56,9 та 1552,1 ц, другу сходинку посіли підприємства зерново-олійного напрямку (відповідно 40,0 і 870,5 ц), третю - підприємства молочно-зернового напрямку (відповідно 16,5 і 295,3 ц).

Свинини на 100 га ріллі найбільше виробляли інші підприємства (121,6 ц), а найменше - підприємства олійного напрямку - 0,8 ц.

Управління бізнесом 1 соціальним прогресом у регіоні

Таблиця 2

**Вплив напрямку спеціалізації на матеріально-речовий складник
інтенсифікації використання земельних ресурсів у
сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2014 р.**

Показники	Групи підприємств за напрямками спеціалізації					
	зерновий	олійний	молочний	зерново-олійний	молочно-зерновий	інші
Урожайність, ц/га: зерна	47,1	43,2	46,1	48,4	47,7	60,2
соняшнику	28,6	29,0	21,1	23,7	28,1	30,9
цукрових буряків	413,2	444,1	356,2	373,6	472,0	-
картоплі	23,0	70,0	-	108,0	173,7	72,9
Вироблено на 100 га с.-г. угідь, ц: приросту ж. м. ВРХ	2,7	0,9	56,9	40,0	16,5	
молока	43,9	13,2	1552,1	870,5	295,3	-
вовни	-	0,03		0,03	-	0,01
Вироблено на 100 га ріллі, ц: зерна	2826,7	2098,0	2193,0	2177,3	2393,5	1981,5
цукрових буряків	430,2	624,2	276,2	1002,6	1259,9	
свинини	1Д	0,8	-	9,8	13,0	121,6
Вироблено на 100 га посіву зернових: яєць, тис. шт.	0,01	0,002				0,01
приросту ж. м. птиці, ц	0,05	0,02	-	0,05	0,01	0,04

Джерело: авторські розрахунки на основі даних форми 50 с.-г.

Під впливом цих показників сформувалася економічна ефективність інтенсифікації використання земельних ресурсів у підприємствах з різним виробничим напрямом (табл. 3). В аспекті аналізу наведених даних першочергову увагу привертає на себе співвідношення між товарною і валовою продукцією, що сформувалося в інших підприємствах, а саме той факт, що у них товарна продукція перевищувала валову у 4,4 раза, що впливало на показники чистої продукції, прибутку та відповідні коефіцієнти окупності виробничих витрат (відношення відповідного ефекту до витрат). Така ситуація, напевно, пов'язана з тим, що підприємства цієї групи більше продають продукції, ніж виробляють, завдяки здійсненню посередницької діяльності.

Якщо їх не брати до уваги, то найбільше валової продукції на 100 га с.-г. угідь виробляли підприємства молочного напрямку (758,0 тис. грн), а найбільше товарної продукції - підприємства зерново-олійного напрямку (954,1 тис. грн). За показником чистої продукції першими були підприємства зерново-олійного напрямку (457,1 тис. грн/ЮОга с.-г. угідь), а за показником прибутку - підприємства молочного напрямку (203,7 тис. грн/ЮОга с.-г. угідь). Коефіцієнти окупності виробничих витрат валовою та чистою продукцією й прибутком найбільшими були в підприємствах зернового напрямку, що відбулося за рахунок відносно низьких виробничих витрат. Подібна ситуація характерна й для показників виробництва валової, товарної, чистої продукції та прибутку в галузі рослинництва та відповідних коефіцієнтів окупності витрат у цій галузі.

Управління бізнесом і соціальним прогресом у регіоні

Таблиця 3

*~ н::пр:ш/. :;ф,пБ^цЦит економічну ефективність інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2014 р.

Показники	Групи підприємств за напрямками спеціалізації					
	зерновий	олійний	молочний	зерново-олійний	молочно-зерновий	інші
Одержано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн: валової продукції в цінах 2010 р.	544,1	577,0	758,0	735,2	646,0	387,6
товарної продукції	677,7	791,2	891,3	954,1	861,8	1700,8
чистої продукції	355,3	248,4	452,0	457,1	410,5	797,0
прибутку	181,8	68,0	203,7	188,6	196,6	346,5
Коефіцієнт окупності усіх виробничих витрат: валовою продукцією в цінах 2010 р.	1,020	1,032	0,752	0,818	0,920	0,308
товарною продукцією	1,270	1,415	0,885	1,062	1,227	1,358
чистою продукцією	0,666	0,444	0,449	0,509	0,585	0,634
прибутком	0,341	0,122	0,202	0,210	0,280	0,276
Одержано на 100 га ріллі, тис. грн: валової продукції рослинництва в цінах 2010 р.	522,8	558,9	384,3	449,5	524,2	353,3
товарної продукції рослинництва	656,9	778,0	311,8	527,1	714,3	1987,5
чистої продукції рослинництва	352,8	248,1	263,5	334,6	388,0	1077,5
прибутку рослинництва	184,0	68,4	100,4	154,3	205,5	515,8
Коефіцієнт окупності виробничих витрат у рослинництві: валовою продукцією в цінах 2010 р.	1,015	1,005	0,690	0,828	0,942	0,241
товарною продукцією	1,276	1,399	0,559	0,971	1,283	1,355
чистою продукцією	0,685	0,446	0,473	0,617	0,697	0,735
прибутком	0,357	0,123	0,180	0,284	0,369	0,352
Коефіцієнт окупності поточних витрат у рослинництві: валовою продукцією в цінах 2010 р.	1,092	1,077	0,728	0,885	1,015	0,257
товарною продукцією	1,372	1,500	0,591	1,038	1,383	1,444
чистою продукцією	0,737	0,478	0,499	0,659	0,751	0,783
прибутком	0,384	0,132	0,190	0,304	0,398	0,375
Рівень рентабельності с.-г. виробництва, %	36,7	9,4	29,6	24,6	29,6	25,6
у т.ч.: рослинництва	38,9	9,6	47,5	41,4	40,4	35,0

Джерело: авторські розрахунки на основі даних форми 50 с.-г.

Управління бізнесом 1 соціальним прогресом у регіоні

Найвищого рівня рентабельності с.-г. виробництва досягли підприємства зерновш • напрямку (36,7%), - хоча найвищого рівня рентабельності в рослинництві було досягнуто, як не дивно, в сільгосппідприємствах молочного виробничого напрямку (47,5 %). На відміну від традиційних уявлень, найменш рентабельними виявилися підприємства олійного напрямку, в яких середній рівень рентабельності с.-г. виробництва становив 9,4 %, у тому числі рослинництва - 9,6 %.

На другому етапі дослідження для визначення оптимальних за розмірами с.-г. угідь підприємств за різними критеріями економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів нами було проведено регресійний аналіз за даними всієї сукупності господарств, у результаті чого одержано низку виробничих функцій. В усіх випадках досліджувані залежності мають нелінійний характер й описуються параболою другого порядку, які, наприклад, за всіма підприємствами мають такий вигляд:

за виходом валової продукції на 100 га с.-г. угідь (y^1 грн) залежно від площі с.-г. угідь підприємства (x , га): $y^1 = 457809 + 51,995x - 0,0029x^2$;

за виходом товарної продукції на 100 га с.-г. угідь (y^2 , грн) залежно від площі с.-г. угідь підприємства (x , га): $y^2 = 573842 + 71,738x - 0,0037x^2$;

за виходом чистої продукції на 100 га с.-г. угідь (y^3 , грн) залежно від площі с.-г. угідь підприємства (x , га): $y^3 = 342289 + 14,489x - 0,0016x^2$;

за виходом прибутку на 100 га с.-г. угідь (y^4 грн) залежно від площі с.-г. угідь підприємства (x , га): $y^4 = 182793 - 1,4251x - 0,0006x^2$.

На основі математичної обробки побудованих функцій визначено оптимальні за різними критеріями рівні концентрації с.-г. угідь з розрахунку на підприємство, за яких можна одержати максимальну величину валової, товарної, чистої продукції, прибутку на 100 га с.-г. угідь (табл. 4).

Не встановлено за жодним із критеріїв оптимальні розміри с.-г. угідь у сільгосппідприємствах молочного типу спеціалізації. Це пов'язано з тим, що, по-перше, в цій групі виявилось відносно мало суб'єктів господарювання, що істотно впливало на варіацію досліджуваних показників; по-друге, в підприємствах молочного типу спеціалізації площа с.-г. угідь не є головним показником концентрації, що впливає на рівень економічної ефективності.

Отже, оптимальні розміри с.-г. угідь у сільгосппідприємствах, що спеціалізуються на вирощуванні зернових культур, дорівнюють 8742-13378 га, а на вирощуванні олійних культур - 1579-14886 га. Для сільгосппідприємств зерново-олійного типу спеціалізації оптимальні розміри площі с.-г. угідь перебувають у діапазоні 5879-12064 га, молочно-зернового типу - 5811-11927 га, інших типів спеціалізації - 1490-2032 га.

У вказаних за розмірами угідь сільгосппідприємствах досягаються найвищі показники економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів, відповідно не досягнення цих розмірів концентрації або їх перевищення супроводжується, за інших рівних умов, зниженням досліджуваних економічних показників.

Управління бізнесом 1 соціальним прогресом у регіоні

Таблиця 4

Оптимальні рівні концентрації с.-г. угідь за різними критеріями оптимальності інтенсифікації використання земельних ресурсів у

Групи підприємств за напрямом діяльності / типом спеціалізації	Критерії оптимального рівня концентрації - максимум виходу продукції та прибутку на 100 га с.-г. угідь, тис. грн								Інтервал оптимальних рівнів концентрації с.-г. угідь, га
	валова продукція		товарна продукція		чиста продукція		прибуток		
	Оптимальне значення концентрації с.-г. угідь, га (x)	Значення критеріального показника (y)	Оптимальне значення концентрації с.-г. угідь, га (x)	Значення критеріального показника	Оптимальне значення концентрації с.-г. угідь, га (x)	Значення критеріального показника	Оптимальне значення концентрації с.-г. угідь, га (x)	Значення критеріального показника	
Усі с.-г. підприємства	8965	278,8	9694	921,6	4528	375,1	1188	180,3	1188-9694
Рослинницькі	8107	619,2	8244	917,8	2078	381,6	3551	225,0	2078-8244
Рослинницько-тваринницькі	10002	745,9	11509	973,4	14840	426,5	*	*	10002-14840
Тваринницько-рослинницькі	2208	730,8	5245	939,8	5227	537,7	4859	262,1	2208-5245
Рослинництво й тваринництво	5208	1728,6	4996	2304,6			*	*	4996-5208
Зерновий тип	9384	644,6	10314	810,1	8742	396,4	13378	210,0	8742-13378
Олійний тип	8312	631,8	14886	936,7	1579	398,1	3297	305,2	1579-14886
Молочний тип			*	*	*				
Зерново-олійний тип	5879	758,5	7061	1029,8	12064	535,5	9100	219,0	5879-12064
Молочно-зерновий тип	8254	797,7	11927	1177,5	7303	392,4	5811	200,3	5811-11927
Інші типи	1490	1014,1	*	*	1760	984,4	2032	291,9	1490-2032

* Оптимальне значення не встановлено.

Джерело: авторські розрахунки на основі побудованих виробничих функцій.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Виявлено особливості впливу напряму спеціалізації (зерновий, олійний, молочний, зерново-олійний, молочно-зерновий, ?" інші) підприємств на матеріально-речовий і результативний складники й на економічну ефективність інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільгоспідприємствах.

Управління бізнесом 1 соціальним прогресом у регіоні

У результаті математичного моделювання з використанням регресійних моделей, що включали в себе залежність величини критеріального показника економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів визначено оптимальні розміри угідь для господарств різних типів спеціалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. - 2009. - № 2. - С. 3-9.
2. Василенко Л. Ю. Формування спеціалізованих молочнотоварних підприємств ¹птимольних розмірів / Л. Ю. Василенко, А. В. Кучер // Економіка АПК. - 2009, - № 6. - С. 41-49.
3. Kondratyuk N. Formation of sunflower production efficiency in the agricultural enterprises [Electronic resource] / N. Kondratyuk // Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal. - 2015. - Vol 1. - No. 1. - pp. 14–22. — Mode of access : www.ares-journal.com.
4. Андрійчук В. Г. Виклики агробізнесу: пошук відповідей / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. - 2015. - № 5. - С. 12-22.
5. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. - 2007. - № 6. - С. 14-18.
6. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. - 2010. - № 4. - С. 3-18.
7. Мельник Л. Ю. Класифікація аграрних господарств за критерієм площ землекористування / Л. Ю. Мельник // Вісник ДДАУ. - 2008. - № 2. - С. 157-161.

УДК 378.035.09

КАРПЕНКО Віталій Дмитрович,

кандидат філософських наук, доцент

ПРАГМАТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ Б. ГАВРИЛИШИНА ЯК ПАРАДИГМА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ ТА СОЦІАЛЬНИМ ПРОГРЕСОМ

У статті аналізуються основні критерії успішного соціально-економічного менеджменту у контексті пошуку шляхів оптимального розвитку українського бізнесу та суспільства з огляду на прогностичний потенціал методології видатного українсько-канадського вченого, ініціатора створення Міжнародного інституту менеджменту Богдана Гаврилишина.

Ключові слова: прагматична методологія, ефективність суспільного ладу, економічна ефективність, ефективність політичного менеджменту, система цінностей, критерії ефективності.

In the article the basic criteria of successful social-economic management are analysed in the context of search of ways of optimum development of Ukrainian business and society, taking into account the prognostic potential of methodology of the prominent Ukrainian-Canadian scientist, initiator of creation of the International institute of management Bogdan Hawrylyshin.